

Vremenski nesklad između odlomaka 31. poglavlja *De administrando imperio*

Priča o svetom čovjeku Martinu vremenski se određuje prema Trpimiru, sinu arhonta Krešimira. Obično se vladari navode po ocu, no ovdje je očigledno riječ o tome da je Krešimir aktualan, suvremeni vladar, pa se događaj iz prošlosti zato definira po njemu, po njegovoj vezi s tadašnjim vladarom. Da je to istina, potvrđuje i naknadni odlomak o slabljenju hrvatske vojske, gdje se kaže da je Hrvatska raspolagala golemom silom upravo do Krešimira. Time se gotovo izrijeком pokazuje da prethodni odlomak o samoj toj vojnoj efektiviti, a onda zacijelo i ostale vijesti, potječu iz Krešimirova vremena, iz oko 935-945. godine. Problem je, međutim, odlomak o hrvatsko-bugarskim odnosima. Tu je kazano da Bugari nikada nisu išli u rat protiv Hrvata, osim jednom kad je bugarski vladar Mihael Boris (852-889.) bio navalio, ali ne mogavši ništa učiniti izmirio se s Hrvatima. Ne spominje se napad Simeunove vojske na Hrvatsku iz oko 925, o čemu se obavijest inače nalazi tek u 32. poglavlju. To bi značilo da je odlomak o odnosima Hrvata i Bugara stariji od Tomislavova vremena, a onda je i datacija upitna. Prilog će pokušati iznijeti moguća tumačenja.

Poglavlje 31. *De administrando imperio* sastavljeno je od osam odlomaka, od kojih svaki obrađuje jednu temu. Ako im nadjenemo naslove, to bi moglo izgledati ovako:

1. *Origo gentis Croatorum* (31/3-25),
2. *Prvotna pripadnost Hrvatske* (26-30),
3. *Miroljubivost Hrvata* (31-57),
4. *Hrvati i Bugari* (58-67),
5. *Gradovi* (68-70),
6. *Vojna snaga* (71-74),
7. *Slabljenje vojne snage* (75-82)
8. *Velika Hrvatska* (83-92).¹

Svi odlomci počinju izričnim veznikom *da*. Jasno su, dakle, odvojeni jedan od drugoga formalno i sadržajno. Ovdje želimo ispitati vrijeme kad su mogli biti zabilježeni bilo u samom djelu, bilo u njegovu izvoru.

¹ Prema: LONČAR 2002, 431.

Vrijeme pisanja naznačeno je na četirima mjestima u spisu, u 27. i 29. poglavlju to je 948/949. godina, u 37. – 950/951. i u 45. – 951/952. godina.² Uvjerljiv je Jenkinsov zaključak kako su sva dalmatinska poglavlja najvećim dijelom napisana 948/949. godine, kako stoji u dubrovačkom odlomku (29.234-235). Izuzetak bi bili: čitav srednji dio 29. poglavlja o Bazilijevoj intervenciji u Jadranu (29.54-216), 30. poglavlje,³ odlomak o slabljenju hrvatske vojske u 31., dio o srpskom knezu Časlavu u 32. poglavlju (31.80-145) i bilješka o zahumskom knezu Mihaelu u 33. (33.16-19).⁴ Jenkinsova teorija govori, naime, o dva sloja gradiva u *De administrando imperio*, starijem antikvarnom i mlađem političkom. Ti noviji dodaci ušli bi u djelo nakon 951. godine, kad ga je Konstantin odlučio prenamijeniti iz historiografsko-etnografskog u praktičan politički priručnik.⁵

Međutim, vrijeme pisanja knjige nije isto što i vrijeme nastanka izvora. Kronološki je indikativan četvrti odlomak 31. poglavlja, o hrvatsko-bugarskim odnosima.

„Da je vladar Hrovata od početka, tj. od carevanja cara Heraklija, kao sluga podređen rimskom caru, a nikada nije bio podređen bugarskom vladaru. Ali niti Bulgar pođe u rat protiv Hrovatâ, osim što je vladar Bugarije Mihael Boris bio pošao na njih i zaratio i ne uzmogavši ništa postići izmirio se s njima, obdarivši Hrovate i obdaren od Hrovata. Ali niti su ikada ti Hrvati Bulgarima davali pakt, osim što su oboji često međusobno pružili neke gostinske darove u znak prijateljskih odnosa.“⁶

Vijest je morala nastati prije sredine dvadesetih godina 10. stoljeća, zato što ne zna za poraz Simeunove vojske od Hrovata oko 925, zabilježen tek u 32. poglavlju o Srbima (32.126-128). Stoga je vjerojatno da nije dobivena iz hrvatskih izvora.

Postavlja se pitanje ima li u hrvatskom poglavlju još vijesti iz istog vremena. Da nisu sve zapisane odjednom, najjasnije je vidljivo na primjeru odlomaka o velikoj hrvatskoj vojnoj snazi i o njezinu slabljenju, kako je tridesetih godina prošlog stoljeća upozorio Macartney:⁷

² *DAI* 27.53-54, 29.234-235, 37.13-14, 45.39-42 (svi grčki navodi prema: MORAVCSIK 1967, op. ur.). Ta mjesta spominje JENKINS 1962, 5.

³ Opširnije o problemu i literaturi: LONČAR 2002, 95-114 i drugdje.

⁴ JENKINS 1962, 4-5.

⁵ JENKINS 1962, 5-6.

⁶ MORAVCSIK 1967, 150. *Ὅτι ὁ ἄρχων Χρωβατίας ἐξ ἀρχῆς, ἦγγον ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, δουλικῶς ἐστὶν ὑποτεταγμένος τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων, καὶ οὐδέποτε τῷ ἀρχοντι Βουλγαρίας καθυπετάγη. Ἀλλ' (60) οὐδὲ Βούλγαρος ἀπῆλθεν πρὸς πόλεμον κατὰ τῶν Χρωβάτων, εἰ μὴ Μιχαήλ, ὁ ἄρχων Βουλγαρίας, ὁ Βορίσης, ἀπελθὼν καὶ πολεμήσας αὐτοῖς καὶ μηδὲν ἀνύσαι δυνηθεὶς εἰρήνευσε μετ' αὐτῶν, ζενιάσας τοὺς Χρωβάτους καὶ ζενιασθεὶς παρὰ τῶν Χρωβάτων. Ἀλλ' οὐδὲ πώποτε οἱ Χρωβάτοι οὔτοι τοῖς Βουλγάροις πάκτον δεδώκασιν, εἰ μὴ (65) πολλὰκις ἀμφοτέρωι ζενία τινα πρὸς ἀλλήλους παρέσχον φιλοφρονήσεως ἕνεκα.* Prijevod prema LONČAR 2002, 477.

⁷ JENKINS 1962, 99-100.

„Da krštena Hrvatija podiže konjaništva do 60 tisuća, a pješaštva do 100 tisuća, sa-
genâ do 80 i kondurâ do 100. I sagene imaju po 40 ljudi, kondure po 20 ljudi, a manje
kondure po 10 ljudi. Da tako veliku silu i to mnoštvo ljudstva Hrvatija imaše do vladara
Krasemera. I kad on preminu, a sin mu Mirostlav zavlada četiri ljeta i bi smaknut od bana
Pribunije, i kad nastaje u zemlji raskoli i mnogi razdori, smanji se konjaništvo i pješaštvo
i sagene i kondure hrvatske države. Odskora pak ima 30 sagena, kondura velikih i malih
* * * i konjaništva * * * i pješaštva * * * .“⁸

Prvi odlomak predstavlja se kao autorova sadašnjost, dok se u drugom govori da
je to stanje već prošlo, i da postoji novo, koje je drugačije. Očigledno je, dakle, da je
drugi odlomak zapisan najmanje četiri godine nakon prvoga. Ta relativna kronologija
poduprta je datacijom prema vladaru Krešimiru i njegovu sinu Miroslavu; pribrojiti
im se može i ban Pribina, premda njegov spomen nije u formi iskazivanja datuma.

S odlomcima o vojsci u izravnoj su vezi priča o svetom čovjeku Martinu i odlo-
mak o Velikoj Hrvatskoj. Hrvatska se pradomovina, naime, uspoređuje u vojnom
potencijalu s Pokrštenom Hrvatskom.

Da je Velika Hrvatija, imenovana i Bijela, nekrštena do danas, kao i bližeći joj
se Serbli. Podižu pak manje konjaništva, a slično i pješaštva od Krštene Hrvatije,
jer su češće pljačkani od Franaka, Turaka i Pacinakita. Ali nisu stekli ni sagene ni
kondure niti trgovačka plovila, jer je more daleko; odanle naime do mora put je od
30 dana. A more, na koje silaze za 30 dana, jest ono zvano Tamno.⁹

Nije sasvim sigurno s kojim se stanjem odmjera, s onim iz Krešimirova vremena
ili iz vremena bana Pribine, no logičnije je pretpostaviti da je posrijedi Hrvatska u
punoj snazi, nego oslabljena, budući da bi se usporedba u tom slučaju odnosila na
prazne rubrike (osim one o sagenama). Stoga odlomak o Bijeloj Hrvatskoj treba
smatrati istovremenim s odlomkom o hrvatskoj vojnoj snazi.

⁸ MORAVCSIK 1967, 150. *Ὅτι ἡ βαπτισμένη Χρωβατία ἐκβάλλει καβαλλαρικὸν ἕως τῶν ζ' χιλιάδων, πεζικὸν δὲ ἕως χιλιάδων ρ' καὶ σαγήνας μέχρι τῶν π' καὶ κονδοῦρας μέχρι τῶν ρ'. Καὶ αἱ μὲν σαγήναι ἔχουσιν ἀνὰ ἀνδρῶν μ', αἱ δὲ κονδοῦραι ἀνὰ ἀνδρῶν κ', αἱ δὲ μικρότερα κονδοῦραι ἀνὰ ἀνδρῶν ι'.* *Ὅτι τὴν πολλὴν ταύτην δύναμιν καὶ τὸ τοῦ λαοῦ πλῆθος εἶχεν ἡ Χρωβατία μέχρι τοῦ ἄρχοντος Κρασημέρη. Κάκεινου μὲν τελευτήσαντος, τοῦ δὲ υἱοῦ αὐτοῦ, Μιροσθλάβου ἄρχαντος ἔτη τέσσαρα καὶ ὑπὸ τοῦ Πριβουνία βοεάνου ἀνααιρεθέντος, καὶ διχονοιῶν καὶ πολλῶν διχοστασιῶν εἰς τὴν χώραν γενομένων, ἠλάττωται καὶ τὸ καβαλλαρικὸν καὶ τὸ πεζικὸν καὶ αἱ σαγήναι καὶ αἱ κονδοῦραι τῆς ἐξουσίας τῶν Χρωβάτων. Ἀρτίως δὲ ἔχει σαγήνας λ', κονδοῦρας μεγάλας καὶ μικρὰς * * * καὶ καβαλλαρικὸν * * * καὶ πεζικὸν * * *.* Prijevod prema LONČAR 2002, 494 i 498.

⁹ MORAVCSIK 1967, 152. *Ὅτι ἡ μεγάλη Χρωβατία, ἡ καὶ ἄσπρη ἐπονομαζομένη, ἀβάπτιστος τυγχάνει μέχρι τῆς σήμερον, καθὼς καὶ οἱ πλησιάζοντες αὐτὴν Σέρβλοι. Ὀλιγώτερον δὲ καβαλλαρικὸν ἐκβάλλουσιν, ὁμοίως καὶ πεζικὸν παρὰ τὴν βαπτισμένην Χρωβατίαν, ὡς συνεχέστερον πραιδευόμενοι παρὰ τε τῶν Φράγγων καὶ Τοῦρκων καὶ Πατζινακιτῶν. Ἄλλ' οὐδὲ σαγήνας κέκτηνται, οὔτε κονδοῦρας, οὔτε ἐμπορευτικὰ πλοῖα, ὡς μήκοθεν οὔσης κέκτηνται, οὔτε κονδοῦρας, οὔτε ἐμπορευτικὰ πλοῖα, ὡς μήκοθεν οὔσης τῆς θαλάσσης· ἀπὸ γὰρ τῶν ἐκεῖσε μέχρι τῆς θαλάσσης ὁδός ἐστιν ἡμερῶν λ'. Ἡ δὲ θάλασσα, εἰς ἣν διὰ τῶν λ' ἡμερῶν κατέρχονται, ἐστὶν ἡ λεγομένη σκοτεινῆ. Prijevod prema LONČAR 2002, 501, opširniji komentar 500-509.*

Pripovijest, pak, o Martinovoj misiji iz odlomka o miroljubivosti Hrvata povezana je s odlomkom o slabljenju vojske preko Krešimira. Martinov je dolazak, naime, smješten u *dane vladara Trpimira, oca vladara Krešimira*.¹⁰ No, interpretacije o kojem je tu vremenu riječ i o kojim vladarima, nisu ni izdaleka složne. Tako je Klaić bio uveo podjelu na dva Krešimira. Prvi bi bio sin kneza Trpimira iz sredine 9. stoljeća, u čije vrijeme bi se Martinova misija bolje uklapala. Drugi bi bio Tomislavov nasljednik, Miroslavljev otac.¹¹ Takva pretpostavka međutim proturječi pripovijedanju 31. poglavlja, iz kojega proizlazi da je posrijedi ista osoba.

Runciman je pak obnovio Farlatijevu kronologiju, po kojoj su Krešimir, Miroslav i Pribina bili na sceni između Mutimira i Tomislava, krajem 9. i početkom 10. stoljeća. Tako bi se riješio problem nespominjanja neuspješnog bugarskog napada, nespominjanje Tomislava i problem iz drugih izvora nepotvrđenog Trpimira II.¹² Slabosti su te kronologije, po Dvorniku, nevjerojatno velika vojska prije Tomislava i pitanje Bosne, koja je po Šišiću bila hrvatska do sredine 10. stoljeća.¹³

Mišljenju Račkoga i Šišića, da su Trpimir i Krešimir Tomislavovi nasljednici, Dvornik upućuje prigovor kako se o Trpimiru II. ne zna ništa i kako nije vjerojatno da su između 928. i 949. u Hrvatskoj vladali djed, otac i sin.¹⁴ No, ako se uspoređi razmak od deset godina između smrti djeda Trpimira (935.) i početka vladanja unuka Miroslava (945.) s popisom bizantskih vladara, vidi se da to nije nemoguće, jer je npr. između smrti Mihaela II (829.) i stupanja na prijestolje njegova unuka Mihaela III. (842.) prošlo trinaest godina, a između smrti Konstantina V. (775.) i početka vlasti njegova, doduše desetogodišnjeg, unuka Konstantina VI. (780.), samo pet godina.¹⁵

Manojlović je problem Trpimira II. riješio tako što ga je izjednačio s Tomislavom, a čitav odlomak o hrvatskoj mirotvornoj politici uklopio u vrijeme splitskih sabora i pomirbe Carigrada i Rima.¹⁶ Njemu je Dvornik uputio prigovor kako nema traga tomu da je Tomislav imao dva imena, i suprotstavio mu Klaićevo mišljenje da su događaji u 31. poglavlju poredani kronološkim redom, da su dakle Trpimir i Krešimir stariji od spomena bugarskog vladara Borisa u sljedećem odlomku.¹⁷ To, međutim, ne mora biti presudan argument, jer je po svemu sudeći i odlomak o slabljenju vojske mlađi od onoga o Bijeloj Hrvatskoj, premda se nalazi ispred njega.

¹⁰ MORAVCSIK 1967, 148 (*DAI* 31.43-44) *ἐν ταῖς ἡμέραις Τετραπυμέρη τοῦ ἄρχοντος, τοῦ πατρὸς τοῦ ἄρχοντος Κρασημέρη.*

¹¹ KLAJĆ 1925, 212-214.

¹² JENKINS 1962, 99-100.

¹³ JENKINS 1962, 99-100.

¹⁴ JENKINS 1962, 127-128.

¹⁵ Prema OSTROGORSKI 1959, 536.

¹⁶ MANOJLOVIĆ 1925, ix i d.

¹⁷ JENKINS 1962, 99-100.

Sam Dvornik na kraju kao alternativu spominje Jenkinsovu pretpostavku o slojevima. Ali ni ona, premda u cjelini genijalno tumači nastanak spisa, na našem slučaju ne razrješuje sve poteškoće. Po našem mišljenju, Trpimirov sin Krešimir mora biti isti onaj koji je imao moćnu vojsku i bio otac Miroslavu.¹⁸ Barem nam autor to sugerira, navodeći dva puta isto ime bez napomene o razlici, kako je bio zaključio već Gavro Manojlović.¹⁹ I još važnije, Trpimir se poblizje određuje ne svojim ocem, kakav je inače običaj,²⁰ nego *sinom*, slično kao što se i Klonimir u 32. poglavlju definira pomoću sina Časlava, *aktualnoga* srpskog vladara (*DAI* 32.74-75).²¹ Donekle je također usporediv primjer datiranja hrvatskog dolaska za vrijeme Porgina oca i krštenja za vrijeme Porge (*DAI* 31.20-25).²² Očigledno je da se prethodna i manje poznata datacija ravna prema novijoj i poznatijoj. Po svemu sudeći, riječ je dakle o jednom Krešimiru.

Teže je kazati sa sigurnošću kad je anegdota o Martinu ispriopovijedana, u vrijeme Trpimira, Krešimira ili možda i nakon njega. U Trpimirovo vrijeme zacijelo ipak ne, zbog načina na koji je događaj prepričan: Hrvati *govore* (sadašnjost) da je Martin *učinio* mnoga čuda... da je *preporučio*, itd. To je već i Hauptmann tvrdio.²³ Najvjerojatnije je vrijeme samog Krešimira, jer on je ta sadašnjost. Kad je postao prošlost, to nam je tek naknadno priopćeno.

Opis Martinova dolaska u Hrvatsku ne zaprema čitav odlomak, nego samo drugu polovicu. Prva izvješćuje o ugovoru o nenapadanju koji su Hrvati sklopili s papom, s istim onim preko kojega ih je Heraklije dao pokrstiti.

„Da ti Kršteni Hrovati izvan svoje vlastite zemlje ne žele ratovati s tuđim, neko naime proroštvo i određenje primiše od rimskog pape iz vremena rimskog cara Heraklija koji posla svećenike i njih pokrsti. I naime nakon što su bili kršteni, ti Hrovati učiniše vlastoručne ugovore te čvrste i nepokolebljive prisege svetom Petru apostolu, da nikada neće otići u tuđu zemlju i zaratiti, nego radije živjeti u miru sa svima koji hoće, dobivši od istoga rimskog pape ovakvu molitvu, da ako neki drugi narodi pođu na zemlju istih Hrovata i nametnu rat, neka pred Hrovatima Bog ratuje i stoji, i pobjede im pribavlja Petar, Kristov učenik. A poslije mnogo godina, u dane vladara Terpemera, oca vladara Krasemera, došavši iz Frangije, one između Hrovatije i Venetije, neki muž od onih posve bogobožasnih, imenom Martin, obučen pak u svjetovnu nošnju, i za kojega go-

¹⁸ Usp. LONČAR 2002, 496.

¹⁹ MANOJLOVIĆ 1925, lvi-lviii.

²⁰ Npr. *DAI* 32.101: Ζαχαρίαν, τὸν υἱὸν Πριβεσθλάβου – Pribestlavljeva sina Zahariju; *DAI* 32.94: ἀρχοντόπουλον Παῦλον, τὸν υἱὸν Βράνου – Branova sina arhontopula Pavla.; *DAI* 33.16-17: ἀνθυπάτου καὶ πατρικίου Μιχαήλ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Βουσεβούτζη – antipata i patricija Mihaela, sina Vusevica; *DAI* 34.8: Κραϊναν, τὸν υἱὸν Βελάη – Belajeva sina Krajinu; jednak je postupak i pri navođenju žena: *DAI* 29.275-276: ἡ ἁγία Ἀναστασία, ἡ παρθένος, θυγάτηρ γερονυῖα Εὐσταθίου – sveta Anastasija, kći... Eustatija.

²¹ MORAVCSIK 1967, 156.

²² MORAVCSIK 1967, 148.

²³ HAUPTMANN 1925, 165-187.

vore isti Hrovati da učini dosta čudâ; a budući nemoćan i osakaćenih nogu, tako da od četvorice bijaše dizan i nošen okolo kamo god hoće, taj bogobojazni čovjek preporuča istim Hrovatima čuvati taj nalog presvetog pape do kraja njihova života, izmolivši im i sam molitvu sličnu papinjoj.²⁴

Po tome što se papa i Heraklije nalaze na oba mjesta, čini se da bi prvi dio odlomka bio istovremen s početnim odlomkom o hrvatskom dolasku i krštenju, koji završava riječima:

„A car Heraklije posla po svećenike i dovevši ih iz Rima učini od njih nadbiskupa i biskupa i prezbitere i đakone i pokrsti Hrovate; ti pak Hrovati u tadašnje vrijeme imahu Porgu za vladara.“²⁵

Stoga bi najbliži vjerojatnom mogao biti Hauptmann, kad je u 31. poglavlju kao osnovnu tendenciju vidio protubugarsku intonaciju i prekomjerni patriotizam bizantskog pisca. U to bi se uklapao prikaz hrvatskog dolaska i krštenja u Heraklijevoj režiji, hrvatska miroljubivost i njezin nastavak o nenapadanju na Bugare, kao i množina vojnih postrojbi i njihova usporedba s Bijelom Hrvatskom. Čitav bi se izvještaj zasnivao na hrvatskom izvoru iz oko 924. kad je Bizantu pomoć bila najpotrebnija. Jedino bi priču o Martinu (a podrazumijeva se i odlomak o Miroslavu i Pribini) trebalo datirati poslije Tomislava.²⁶

I dok sam se kretao u tom labirintu ne vidjevši izlaza, kako sugerira i sam naslov nesuđena izlaganja, pojavio se mladi beogradski kolega Predrag Komatina sa svojim prijedlogom, za koji mi se čini da je u osnovi konačno riješio problem.²⁷

²⁴ MORAVCSIK 1967, 148-150 (DAI 31.31-52) Ὅτι οὗτοι οἱ βαπτισμένοι Χρωβάτοι ἐξώθεν τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας πολεμεῖν ἀλλοτρίας οὐ βούλονται· χρησὸν γάρ τινα καὶ ὀρισμὸν ἔλαβον παρὰ τοῦ πάπα Ρώμης, τοῦ ἐπὶ Ἡρακλείου, τοῦ βασιλέως Ρωμαίων, ἀποστείλαντος ἱερεῖς καὶ τούτους βαπτίσαντος. Καὶ γὰρ οὗτοι οἱ Χρωβάτοι μετὰ τὸ αὐτοὺς βαπτισθῆναι συνθήκας καὶ ἰδιόχειρα (35) ἐποίησαντο καὶ πρὸς τὸν ἅγιον Πέτρον, τὸν ἀπόστολον ὄρκους βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς, ἵνα μηδέποτε εἰς ἀλλοτρίαν χώραν ἀπέλθωσιν καὶ πολεμήσωσιν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰρηνεύειν μετὰ πάντων τῶν βουλομένων, λαβόντες καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ πάπα Ρώμης εὐχὴν τοιάνδε, ὡς εἴ τινες ἄλλοι ἐθνικοὶ κατὰ τῆς τῶν αὐτῶν Χρωβάτων χώρας ἐπέλθωσιν καὶ πόλεμον (40) ἐπενέγκωσιν, ἵνα τῶν Χρωβάτων ὁ Θεὸς προπολεμῇ καὶ προΐσταται, καὶ νίκας αὐτοῖς Πέτρος ὁ τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς προῖξενεῖ. Μετὰ δὲ χρόνους πολλοὺς ἐν ταῖς ἡμέραις Τερπημέρη τοῦ ἄρχοντος, τοῦ πατρὸς τοῦ ἄρχοντος Κρασημέρη, ἐλθὼν ἀπὸ Φραγγίας, τῆς μεταξὺ Χρωβατίας καὶ Βενετίας, ἀνὴρ τις τῶν πάντων μὲν εὐλαβῶν, Μαρτίνου ὀνόματι, σχῆμα (45) δὲ κοσμικὸν περιβεβλημένος, ὃν καὶ λέγουσιν οἱ αὐτοὶ Χρωβάτοι θαύματα ἱκανὰ ποιῆσαι· ἀσθενὴς δὲ ὢν ὁ τοιοῦτος εὐλαβὴς ἀνὴρ καὶ τοὺς πόδας ἠκρωτηριασμένος, ὥστε ὑπὸ τεσσάρων βαστάζεσθαι καὶ περιφέρεισθαι, ὅπου δ' ἂν καὶ βούλεται, τὴν τοιαύτην τοῦ ἀγιωτάτου πάπα ἐντολὴν τοῖς αὐτοῖς Χρωβάτοις διατηρεῖν μέχρι τέλους ζωῆς αὐτῶν (50) ἐπεθέσπισεν, ἐπευζόμενος δὲ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς τὴν ὁμοίαν τοῦ πάπα εὐχὴν.

²⁵ MORAVCSIK 1967, 148-150 (DAI 31.21-25) Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἡράκλειος ἀποστείλας καὶ ἀπὸ Ρώμης ἀγαγὼν ἱερεῖς καὶ ἐξ αὐτῶν ποιήσας ἀρχιεπίσκοπον καὶ ἐπίσκοπον καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, τοὺς Χρωβάτους ἐβάπτισεν· εἶχον δὲ τῷ τότε καιρῷ οἱ τοιοῦτοι Χρωβάτοι ἄρχοντα τὸν Ποργᾶ.

²⁶ HAUPTMANN, *ibid.*

²⁷ Zahvaljujem kolegi Komatini što mi je dao na uvid svoj članak prije tiskanja, pa se ovdje mogu osvrnuti na nj.

Neobično je vrijedna njegova zasluga što je provjerio značenja riječi *shema kosmikon* iz Martinova opisa i pronašao da one znače *odijelo svjetovnog svećenika*, i što je u Porfirogenetovu Martinu prepoznao istu osobu koja je zapisala Trpimirovu darovnicu. To je bio osnovni preduvjet rješenja koji, koliko znam, nitko prije nije prepoznao. Iz toga je bilo jasno tko je Porfirogenetov Trpimir, a za njegova sina Krešimira i unuka Miroslava najpogodnije vrijeme bilo je između Muncimira i Tomislava, s tim što je Tomislavu „oduzeto“ desetak godina, ne bez vjerojatnosti, ali očigledno i iz nužde da bi se Krešimiru i Miroslavu napravilo mjesta.

Neke razlike u mišljenju što ću ih iznijeti u nastavku ne zadiru u temeljnu postavku. Na primjer, vrlo sugestivno djeluje to što kapelan Martin u darovnici spominje nemoć u tjelesnim udovima (*corporeis membris*), no treba biti svjestan da tu ipak misli na oči i uši, dok su njemu oštećene noge. Stoga ne znam može li se to nazvati „jakim argumentom“.

Istim izrazom Komatina karakterizira i kronološki red odlomaka, premda on, kako smo vidjeli, nije posve savršen, te načelno treba dopustiti mogućnost da izuzetak nije samo jedan (mislim na odlomak o propadanju vojske u odnosu na onaj o Bijeloj Hrvatskoj). Stoga činjenica što se bugarski odlomak nalazi iza Martinova ne znači nužno i da je sam događaj kasniji.

Kako nije pronašao potvrdu za papinu ulogu u hrvatskoj miroljubivoj politici, smatra da ju je izmislio sam Martin ne bi li njegova preporuka dobila na težini. Možda je doista tako bilo, no u tom slučaju neobične su detaljnosti koje se spominju u papinu nalogu. Ako je Martin izmislio papu, ne znam kako se mogao dosjetiti baš onoga pape koji je pokrstio Hrvate i još u dogovoru s Heraklijem; da su Hrvati potpisali sporazum s njim i zakleli se svetom Petru, to zvuči kao opće mjesto pa ga možda i ne bi bilo teško uklopiti u priču. No nevjerojatna je pritom činjenica da bi Martin Hrvate uvjeravao u nešto što su oni učinili i valjda zaboravili. O tome će zacijelo trebati još promišljati.

Jedan od argumenata za ranu dataciju Krešimira i Miroslava kolegi Komatini jest i 948/949. godina navedena u 29. poglavlju kao vrijeme pisanja. Budući da se u istom poglavlju njegov sastavljač poziva na *Spis o Hrvatima i Srbima* i da se u 33. i 35. poglavlju poziva na *Povijest Hrvata*, to jest na 31. poglavlje, Komatina zaključuje kako su glave 31. i 32. već napisane. Međutim, već je Bury uvjerljivo zaključio, a Jenkins je to prihvatio, da je samo *srednji* dio 29. poglavlja, o Bazilijevoj intervenciji u Jadranu, napisan naknadno. Da je u tom dijelu riječ o drugom pristupu, vidljivo je već po tome što su tu Avari zaboravljeni, a Slaveni se nazivaju pojedinim etničkim imenima, za razliku od prvog odlomka, opisa pada Salone, gdje se napadači redovito nazivaju *Slavenima koji se zovu i Avari*. (U 31. pak poglavlju Avari nisu pomiješani sa Slavenima, nego su ih pobijedili Hrvati. To je najvjerojatnije redaktorovo pomirenje romanske priče s početka 29. poglavlja i hrvatske u 30. o tome kako su oni svladali Avare, o čemu imaju i

dokaz: ostatke Avara u Hrvatskoj.²⁸) I jedan jezično-stilski argument govori u prilog posebnosti srednjeg dijela 29. poglavlja: suvišna uporaba zamjenice *isti* (*ho autós*), koja je gotovo zaštitni znak pisca uvodnog i završnog dijela 29. poglavlja (pad Salone i opis romanskih gradova), kao i glava 31-36, u srednjem je dijelu 29. poglavlja skoro sasvim izostala.²⁹ Stoga mislim da prvobitnom verzijom dalmatinskih poglavlja treba smatrati i početni i završni dio 29. glave, koji su učinjeni po istom obrascu kao i glave 31-36, a to je *povijest + gradovi*.

Nabrajajući Krešimirovu smrt, Mirosavljevu četverogodišnju vladavinu i ubojstvo te nereda u državi i propadanje vojne efektive, Komatina smatra da se sve to nije moglo dogoditi u jednoj godini, 949, i da ih još Konstantin odmah zabilježi. Očigledno je da je tu mislio zapravo na događaje počevši od smrti Miroslava. No, prema Jenkinsu, tu je riječ ne samo o jednoj, nego o dvije ili tri godine, jer je utvrdio kako je Porfirogenet dopunjavao spis novim vijestima 951/952. godine, što bi onda ipak moglo biti dovoljno za građanski rat u Hrvatskoj i istovremeno vojno slabljenje.³⁰

I P. Komatina je stekao utisak da Krešimir ima neko posebno značenje za Porfirogeneta i njegove izvore, no kako o njegovu vremenu donosi samo podatak o brojnom stanju vojnih snaga, zaključuje kako je o samom vladaru u vrelu za drugi odlomak imao više vijesti (pa tako i ime njegova oca Trpimira), ali ih je redigirao prema svojoj glavnoj svrsi, a to je rečenica „u kojoj je trebalo da izloži stanje hrvatske vojske u trenutku kada piše“. Sad se pitamo koji je to trenutak. Je li to prije Tomislava ili poslije? Ako je poslije njega, to bi značilo da je nakon Tomislavova stabiliziranja prilika i pobjede nad Bugarima hrvatska vojska opet u lošem stanju, i da autor ignorira taj privremeni uspon, premda je pobjedu spomenuo, što nije najuvjerljivija pretpostavka. Ako je, pak, ono autorsko *sada* starije od Tomislava, proizlazilo bi iz toga da je čitavo 31. poglavlje napisano prije 925, kad je Porfirogenet imao manje od dvadeset godina. Je li stvarno tako rano počeo ne samo skupljati materijal, nego ga i uobličavati? Odgovor za sada ne vidim.

Predrag Komatina ponudio je, dakle, izlaz iz dugo začaranog kruga oko Martina, Trpimira, Krešimira i Miroslava. Pritom je možda neke argumente prenalglasio, iznio usput pretpostavke koje nisu posve uvjerljive, a i otvorio neka nova pitanja. No osnovna ideja čini se vrlo utemeljenom i prihvatljivom. S njom je zacijelo dostignut viši stupanj razumijevanja djela *koje bijaše u početku*.

²⁸ LONČAR 1996, 21-26.

²⁹ U 29. poglavlju najmanje petnaest puta može se naći izraz „isti (taj i taj, to i to)“, a možda je izvorno bilo i sedamnaest ili osamnaest puta. Ali kad se pogleda raspodjela tih primjera po *dijelovima* poglavlja, pojavljuje se zanimljiv ishod: u početnom odlomku, o zauzeću Salone – pet, možda i šest puta (ako se ubroji jedan sporni slučaj), na 51 redak teksta; u opisu dalmatinskih gradova – osam puta na 79 redaka (a tu su još i dva preostala nesigurna primjera). U srednjem, pak, dijelu, trostruko dužem od prvog i dvostruko od posljednjeg, gdje su u glavnoj ulozi car Bazilije i Arapin Soldan, u 164 retka – samo jednom. U 30. poglavlju uopće se ne pojavljuje, u 31. deset puta na 91 redak teksta, u 32. sedam na 151 redak, i u 36 dva puta na 21 redak. Usp. LONČAR 2007.

³⁰ JENKINS 1962, 5-6.

Bibliografija

- HAUPTMANN, Ljudmil (1925), Koje su sile hrvatske povijesti odlučivale u vrijeme narodne dinastije, *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva*, Posebna djela JAZU, sv. 17, Zagreb, 165-187.
- JENKINS, Romilly J. H. (et al.), ed. (1962), Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio vol. II – Commentary*, London.
- KLAIĆ, Vjekoslav (1925), Prilozi hrvatskoj historiji za narodnih vladara, u: *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva*, Posebna djela JAZU, sv. 17, Zagreb, 212-214.
- LONČAR Milenko (1996), Porfirogenetovi Avari: pripovijest i povijest; *Starohrvatska spomenička baština: Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, Zbornik radova znanstvenog skupa održanog 6 - 8. listopada 1992. u Zagrebu, Zagreb, 21-26.
- LONČAR, Milenko (2002), *Filološka analiza Porfirogenetovih vijesti o Hrvatima. Doktorska disertacija*, Zadar.
- LONČAR, Milenko (2007), Zamjenica isti kao stilsko obilježje autora dalmatinskih poglavlja *De administrando imperio*, *Veljko Gortan (1907-1985), o stotoj obljetnici rođenja*, Zagreb, 4-5. svibnja 2007 (u tisku).
- MANOJLOVIĆ, Gavro (1925), Le millénaire de l'ancien royaume croate, u: *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva*, Posebna djela JAZU, sv. 17, Zagreb, XI-LXXI.
- MORAVCSIK, Gyula – R. H. M. JENKINS (1967), *Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio*, Greek text edited by Gy. Moravcsik, English translation by R. J. H. Jenkins, New Revised Edition, Corpus Fontium Historiae Byzantinae I, Washington.
- OSTROGORSKI, Georgij (1959), *Istorija Vizantije*, Beograd.

Temporal discrepancy between the passages from chapter 31 of *De administrando imperio*

The story of a holy man, Martin, relates to the period of Trpimir. Trpimir, however, was not denoted by his father's name, as usual when rulers were considered, but his son's name, Krešimir. Actually Krešimir was a ruler when the story was composed. Apparently, the event from the past was defined by the relationship between the contemporary ruler and the preceding one. It becomes clear in the subsequent passage on the weakening of the Croatian army, where it is stated that Croatia had at its disposal enormous power precisely till the period of Krešimir. This almost explicitly shows that the preceding paragraph about the military actualities, and then certainly other news, too, derive from Krešimir's time, from around 935 to 945. The vexed issue is, however, the passage on the Croatian-Bulgarian relations. It reads that Bulgarians have never gone to war

against the Croats but once, when the Bulgarian ruler Mihael Boris (from 852 to 889) attacked, but unable to do anything, made peace with the Croats. There is no mention of the Simeon's army attack on Croatia around the year 925, about which the notice is found later, in Chapter 32. This may mean that the paragraph on the Bulgarian-Croatian relationship dates from the time before Tomislav, and if so, the dating of other passages would be also questionable. After many old proposals, it seems that P. Komatina (whose article is included in this issue of the Collection) offered the final solution, identifying Porfirogenet's Martin with the same-named chaplain who wrote Trpimir's Charter.

(prijevod na engleski dr. Lidija Štrmelj)

Ključne riječi: *De administrando imperio*, 31. poglavlje, Martin, Trpimir, Krešimir, Bugari, datacija.

Key words: *De administrando imperio*, Chapter 31, Croats, Martin, Trpimir, Krešimir, Bulgarians, dating

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 42

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2010.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 42

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Hrvoje Gračanin

Uredništvo

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest)
Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek)
Hrvoje Petrić (rani novi vijek)
Željko Holjevac (moderna povijest)
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest)
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu

Kristina Milković

Tajnik uredništva

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Boris Bui

Marko Maraković

Ivanka Cokol

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2010. godine

Naklada

200 primjeraka

*Časopis je dostupan na portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske
Hrčku na adresi <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*